

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 27 października 2008 r. **Nr 190**

TREŚĆ:

Poz.:

UCHWAŁA

3493 – Nr XXXI/418/2008 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój z dnia 11 września 2008 r. w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta Jastrzębie Zdrój na lata 2008-2011” 14671

3493

UCHWAŁA NR XXXI/418/2008 Rady Miasta Jastrzębie Zdrój

z dnia 11 września 2008 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta Jastrzębie Zdrój na lata 2008-2011”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9) i art. 18 ust. 2 pkt 15) ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (j. t. Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591, z późniejszymi zmianami) oraz art. 87 ust. 1, ust. 2, ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami)

Rada Miasta Jastrzębie Zdrój
uchwała:

§ 1

Przyjąć do realizacji „Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Jastrzębie Zdrój na lata 2008-

-2011” stanowiący załącznik nr 1 do uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Jastrzębie Zdrój.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie 14 dni po publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

PRZEWODNICZĄCA RADY

mgr Alina Chojecka

**Załącznik Nr 1 (Tom I)
do Uchwały XXXI/418/2008
Rady Miasta Jastrzębie Zdrój
z dnia 11 września 2008 r.**

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami na terenie Jastrzębia Zdroju

SPIS TREŚCI

- I. CEL, ZAKRES OPRACOWANIA, PODSTAWY PRAWNE, ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE
 - I.I. Zakres opracowania
 - I.II. Cel programu
 - I.III. Podstawa prawna
 - I.IV. Założenia programowe
- II. ZARYS DZIEJÓW MIASTA JASTRZĘBIA-ZDROJU
- III. KALENDARIUM HISTORYCZNE
- IV. STRUKTURA PRZESTRZENNA OBSZARU MIASTA JASTRZĘBIE-ZDRÓJ

- IV.I. Położenie geograficzne
- V. ZABUDOWA ZABYTKOWA – FORMA OPRACOWANIA
- VI. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE MIASTA JASTRZĘBIE ZDRÓJ
 - VI.I. Kubatura
 - VI.II. Zabytki małej architektury
 - VI.III. Zieleń zabytkowa
 - VI.IV. Białe karty – wykaz obiektów
- VII. GENERALNE WYTYCZNE URBANISTYCZNE
 - VII.I. Cele programu ochrony zabytków na terenie miasta Jastrzębie Zdrój 103
 - VII.II. Dominanty przestrzenne
 - VII.III. Generalne wytyczne architektoniczne

VII.IV. Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej

VII.V. Postulaty konserwatorskie

VIII. TABELA - WYKAZ OBIEKTÓW Z OKREŚLENIEM ICH STANU ZACHOWANIA

VIII.I. Kubatura

VIII.II. Mała Architektura

IX. PROGRAM OCHRONY ZABYTEKÓW A ZAMIERZENIA MIASTA – WYTYCZNE DO REALIZACJI

X. ARCHEOLOGIA

XI. WYKAZ ULIC OBJĘTYCH DOKUMENTACJĄ

XII. SPISY

XII.I. Spis rysunków

XIII. LITERATURA

XIV. Źródła niepublikowane

XV. Źródła publikowane

XVI. Dokumentacje /pomocnicze/ wykonane na zlecenie Urzędu Miasta w Jastrzębiu Zdroju

I. CEL, ZAKRES OPRACOWANIA, PODSTAWY PRAWNE, ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

PROGRAM OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI DLA MIASTA JASTRZĘBIE ZDRÓJ NA LATA 2008-2012 jest dokumentem miejscowym. Jego powstanie i przyjęcie w postaci uchwały Rady Miasta Jastrzębie Zdrój wynika z zapisów artykułów 16, 18, 21 – 22 oraz 84 – 88 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568), zwanej dalej „ustawą o zabytkach”.

Jak stanowi ustawa o zabytkach, jej zapisy będą podstawowym narzędziem dla władz miasta w realizacji przedsięwzięć wynikających z zapisów prawa, zapewnienia niezbędnych środków do realizacji programu w latach 2008-2012. Po okresie jego obowiązywania będą przedmiotem oceny stopnia jego realizacji i weryfikacji, celem przyjęcia kolejnego.

I.I. Zakres opracowania.

Program obejmuje obszar miasta – powiatu grodzkiego - Jastrzębie Zdrój ustanowionego 1 stycznia 1999 roku.

Podstawą dla sporządzenia niniejszego programu było opracowanie – zgodnie z zapisem art. 21 w/w ustawy – ewidencji obiektów zabytkowych i kulturowych na obszarze administracyjnym miasta Jastrzębie Zdrój.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i miasta. Opracowanie to zostało wykonane w 2008 roku przez Pracownię „Abakus” na zlecenie Urzędu Miasta w Jastrzębiu Zdroju.

I.II. Cel programu.

Celem programu, zgodnie z zapisami ustawy o zabytkach jest:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania miasta, regionu oraz kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw – sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Cele zdefiniowano, wykorzystując wypracowane pojęcie zabytku, pod którym rozumie się najczęściej obiekt, w kontekście jego wartości historycznej, naukowej, artystycznej czy kulturowej.

Wartość historyczna jest podstawowym kryterium określającym zasoby zabytkowe. Ma charakter kulturalno - emocjonalny a jej przesłanką jest określenie wieku lub czasu powstania obiektu. Ponadto cechy przedmiotowe zabytku wiążące się z wydarzeniami historycznymi, osobami lub miejscami zasługującymi na upamiętnienie powodują, że uznajemy je za element kultury.

Przy sporządzaniu niniejszego dokumentu kierowano się także zasadą, iż integralną częścią każdego z obiektów wymienionych w ewidencji zgodnie z za-

pisami artykułu 6 § 1 pkt. 2 ustawy o zabytkach są tzw. „ruchomalnia”. Z tego też powodu, wszelkie działania przy nich podejmowane wiążą się integralnie z realizacją zapisów niniejszego programu, ponieważ stanowią część dziedzictwa i krajobrazu kulturowego obszaru opracowania.

Jednym z zasadniczych celów opracowania jest istotne zmniejszenie oraz docelowo likwidacja zagrożeń substancji zabytkowej. Z zagrożeniami wiąże się m.in. brak dostatecznych informacji co do przedmiotu ochrony i jego identyfikacji, sukcesywne podnoszenie skuteczności funkcjonowania prawa, zagrożenia społeczno – ekonomiczne. Na poprawę stanu substancji zabytkowej wpłynie zapewne wykorzystanie programów integracyjnych, wynikających z przynależności do Unii Europejskiej, harmonijne powiązanie wymogów ochrony środowiska z zagadnieniem szerokiej dostępności obiektów zabytkowych dla turystyki. Sukcesywne zwiększanie skuteczności funkcjonowania prawa w tym zakresie jest czynnikiem dominującym. Na podstawie dokonanej inwentaryzacji substancji i prospekcji terenu skoncentrowano się na sporządzeniu wytycznych konserwatorskich zarówno w odniesieniu do układu przestrzennego miasta, jak i wytycznych syntetycznych względem obiektów. Program ma na celu m.in.:

- ochronę jednostkowych obiektów zabytkowych oraz obiektów tworzących zespoły przestrzenne,
- prowadzenie właściwej polityki remontowo – konserwatorskiej przedmiotowej zabudowy,
- kształtowanie wizerunku plastycznie – estetycznego zabytkowej i historycznej zabudowy miasta,
- stworzenie jednolitej dokumentacji dla wytypowanych budynków w obszarze opracowania,
- określenie stanu zachowania historycznego układu przestrzennego miasta i jego wartości zabytkowej,
- sformułowanie generalnych wytycznych konserwatorskich, celem ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze miasta,

- wytypowanie obiektów o największej wartości i najbardziej zagrożonych do przyszłego procesu remontowo – konserwatorskiego;
- wskazanie na obiekty, które z uwagi na swe wartości i znaczenie winny być chronione według zasad ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i na te, które należy wyłączyć z wcześniej określonych rygorów.

I.III. Podstawa prawna.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, szczegółowo precyzuje pojęcie każdego z typów zabytku w zapisie art. 3 cytowanej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

ZABYTEK - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

ZABYTEK NIERUCHOMY - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

ZABYTEK RUCHOMY - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

ZABYTEK ARCHEOLOGICZNY - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

INSTYTUCJA KULTURY WYSPECJALIZOWANA W OPIECE NAD ZABYTKAMI - instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

PRACE KONSERWATORSKIE - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

PRACE RESTAURATORSKIE - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;

ROBOTY BUDOWLANE - roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

BADANIA KONSERWATORSKIE - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

BADANIA ARCHITEKTONICZNE - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

BADANIA ARCHEOLOGICZNE - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY LUB RURALISTYCZNY - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

HISTORYCZNY ZESPÓŁ BUDOWLANY - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

wane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

KRAJOBRAZ KULTUROWY - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

OTOCZENIE - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisze tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Obecna ustawa o zabytkach różnicuje zakres ochrony każdego z obiektów i hierarchizuje go. Stanowi o tym art. 7 o następującym brzmieniu:

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- a) wpis do rejestru zabytków;
- b) uznanie za pomnik historii;
- c) utworzenie parku kulturowego;
- d) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Stan prawny w aspekcie stanowienia niniejszego programu nie uległ zmianie pomimo nowelizacji ustawy o zabytkach uchwalonej 24.02.06 (Dz.U. 06.50.362 z dnia 28.03.06).

I.IV. Założenia programowe.

A. Szczególną formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków typu „A” (zabytki nieruchome) lub „B” (zabytki ruchome) województwa śląskiego. Obecnie następujące obiekty usytuowanych na obszarze miasta Jastrzębie Zdrój są objęte ochroną według tych zasad:

1. **Borynia ul. Zamkowa 1** - pałac klasycystyczny z II poł. XVIII w., mury, tynkowany, nr rej. 565/66 z dn. 5 II 1966
2. **Bzie Zameckie, ul. Klubowa 2** - dwór obronny późnorenansowy z XVII w., nr rej. 736/666 z dn. 5 VIII 1966
3. **Jastrzębie Dolne ul. ks. bsp. Bednorza 1A** - kościół parafialny p.w. św. Barbary (przeniesiony z Wodzisławia Śląskiego – Jedłownika), z XVII wieku, nr rej. 738/666 z dn. 5 VIII 1966
4. **Jastrzębie Górne ul. Pszczyńska - kościół par. p.w. św. Katarzyny**, barokowo-klasycystyczny z 1823-1825 r., nr rej. 737/666 z dn. 5 VIII 1966
5. **Jastrzębie Zdrój ul. 1 Maja 32** - budynek Sądu Rejonowego z pocz. XX wieku, bez wyraźnych cech stylowych, nr rej. 1468/92z dn. 23 VI 1992
6. **Jastrzębie Górne - zespół uzdrowiskowy** w obrębie ul. 1 Maja, założony około 1860 roku przez hrabiego Feliksa Königsdorffa, którego integralnymi elementami są:
 - **Park zdrojowy im. dr M. Witczaka z elementami małej architektury**, ul. 1 Maja i ul. Witczaka
 - **Dom zdrojowy (obecnie MOK, ul. Witczaka 5** - zbudowany w 1862 roku w stylu uzdrowiskowym
 - **Łazienki II, ul. Witczaka 3** - zbudowane około 1920 roku w stylu uproszczonego klasycyzmu systemów totalitarnych
 - **Łazienki I, ul. Witczaka 4** - zbudowane około 1910 roku - budynek o cechach modernizmu
 - **Budynek mieszkalny ul. Witczaka 3 A** - budowany około 1910 roku, z elementami modernizmu

- ☐ Klasztor ul. 1 Maja 34 A - wzniesiony w latach siedemdziesiątych XIX wieku w stylu neogotyckim
- ☐ Dom uzdrowiskowy (obecnie kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa) 1 Maja 36 zbudowany w trzeciej ćwierci XIX wieku, budynek z elementami neobaroku
- ☐ Szpital (obecnie nieużytkowany), ul. 1 Maja 34 zbudowany około 1870 roku, budynek z elementami neobaroku
- ☐ Musza koncertowa ul. Witczaka
- ☐ Budynek pijalni wód wzniesiony został w drugiej połowie XIX wieku
- ☐ Sanatorium Górnik (nie istnieje – spalony w 1994 r.) ul. Witczaka 5A - zbudowane około 1870 roku w stylu uzdrowiskowo-zakopiańskim.

7. Szeroka, ul. Powstańców - kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych barokowo-klasycystyczny z lat 1796 -1803, nr rej. 571/66 z dn. 5 II 1966

8. Szeroka, ul. Powstańców 127 - kapliczka przydrożna p.w. św. Jana Nepomucena - późnobarokowa z elementami klasycystycznymi z ok. 1796 r., nr rej. 5721/66 z dn. 5 II 1966

B. Wpisem do rejestru zabytków województwa śląskiego winny być również objęte dalsze obiekty, posiadające znaczący walor zabytkowy z sugerowanym w dokumentacji opracowaniem białej karty.

Zakres dotyczy kubatury, małej architektury, zabytków ruchomych oraz części obiektów określonych w opracowaniu historycznym typem zabudowy.

Zaleca się również opracowanie białych kart obiektów zabytkowych będących w stanie ruiny – tzw. Destruktów – dla celów archiwalnych.

C. Obiekty zabytkowe i kulturowe objęte STUDIUM WALORÓW KULTUROWYCH I KRAJOBRAZOWYCH MIASTA JASTRZĘBIE ZDRÓJ z 1993 r. roku przewidziane były do ochrony według zasady zapisu w planie zagospodarowania przestrzennego. Na podstawie weryfikacji i prospekcji tere-

nu należy stwierdzić, iż następujące obiekty uległy przekształceniu oraz stały się destruktami. Sugeruje się wykreślenie ich z wykazu obiektów chronionych.

OBIEKTY PRZEKSZTAŁCONE, NOWA ZABUDOWA

- DAWNE OBIEKTY CHRONIONE

(PROPONOWANE DO SKREŚLENIA Z EWIDENCJI DÓBR KULTURY)

1. OBIEKT HANDLOWO-USŁUGOWY – ul. 1 MAJA 31 B
2. BUDYNEK MIESZKALNO-USŁUGOWY – ul. 1 MAJA 35
3. BUDYNEK MIESZKALNO-USŁUGOWY – ul. 1 MAJA 56
4. BUDYNEK MIESZKALNO-USŁUGOWY – ul. 1 MAJA 48
5. BUDYNEK MIESZKALNO-USŁUGOWY – ul. 11 LISTOPADA 17
6. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. 11 LISTOPADA 48
7. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. BEMA 12
8. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. BOŻA GÓRA 34
9. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. BOŻA GÓRA 38
10. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. CICHĄ 9
11. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. CIESZYŃSKA 38
12. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. CIESZYŃSKA 58
13. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. CIESZYŃSKA 150
14. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. CIESZYŃSKA 154
15. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. DŁUGOSZA 19
16. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. DŁUGOSZA 21
17. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. DWORCOWA 44
18. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. GAŁCZYŃSKIEGO 47
19. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. GOSPODARSKA 5
20. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KILIŃSKIEGO 28
21. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KLUBOWA 3
22. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KOŁŁATAJA 20
23. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KOŁŁATAJA 21
24. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KOŁŁATAJA 31
25. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KOŁŁATAJA 33
26. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KOMUNY PARYSKIEJ 2

27. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. KOMUNY PARYSKIEJ 30
28. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PLEBISCYTOWA 11
29. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. POŁOMSKA 23
30. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 71 A
31. BUDYNEK MIESZKALNO-USŁUGOWY – ul. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 125
32. BUDYNKI MIESZKALNO-USŁUGOWE – ul. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 106
33. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 159
34. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 177
35. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 22
36. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 26
37. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 33 A
38. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 47
39. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 79
40. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 79 A
41. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 88
42. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 109
43. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 142 A
44. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 162
45. BUDYNEK MIESZKALNO-USŁUGOWY – ul. PSZCZYŃSKA 180
46. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 220
47. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. PSZCZYŃSKA 232
48. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. RANOSZKA 125
49. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. RANOSZKA 130
50. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. RANOSZKA 145
51. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. SPÓŁDZIELCZA 23 C
52. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. STAWOWA 2
53. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. STRAŻACKA 1
54. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 5
55. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 46
56. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 75
57. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 79
58. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 81
59. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 105
60. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 188
61. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 191
62. BUDYNEK MIESZKALNO-USŁUGOWY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 232
63. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERCZEWSKIEGO 238
64. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERKLAŃSKA 8
65. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERKLAŃSKA 9
66. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERKLAŃSKA 20
67. BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ – PRZEDSZKOLE – ŚWIERKLAŃSKA 72
68. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ŚWIERKLAŃSKA 164
69. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 23
70. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 33
71. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 36
72. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 37
73. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 38
74. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 41
75. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 44
76. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 46
77. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 49
78. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. TRAUGUTTA 69
79. BUDYNEK MIESZKALNY – ul. ZAMKOWA 16
80. BUDYNEK MIESZKALNO-GOSPODARCZY – ul. ZAMKOWA 20
81. BUDYNEK GOSPODARCZY – ul. ZAMKOWA 24

Niniejszy program weryfikuje i porządkuje wykaz sporządzony w 1993 r. oraz zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta Jastrzębie Zdrój.

Ochroną objąć należy również obiekty małej architektury, nie posiadające wartości zabytkowej. Są one obiektami kultu, często posadowione w historycznych miejscach. Należą do nich:

- krzyże kamienne
- krzyże drewniane
- kapliczki domkowe

- kapliczki skrzynkowe
- groty, figury, pomniki, itd.

Charakter struktury przestrzennej Jastrzębia Zdroju oraz zabudowa, którą zinventaryzowano w terenie, wskazuje na cztery grupy zagadnień dotyczących zabytków wymienionych w art. 6 ustawy o ochronie zabytków:

- dzieła architektury i budownictwa
- krzyże i kapliczki
- zabytki ruchome
- cmentarze
- założenia parkowe

W ocenie stanu zachowania obiektów kierowano się ich stanem obecnym.

II. ZARYS DZIEJÓW MIASTA JASTRZĘBIA-ZDRÓJU

I

Celem niniejszej części opracowania jest przedstawienie historii obszaru wyznaczonego granicami dzisiejszego miasta Jastrzębie-Zdrój. Teren współczesnego miasta, mimo że nie stanowił w przeszłości pod żadnym względem całości i był podzielony granicami własnościowymi, administracyjnymi oraz co ważniejsze kulturowymi, został tu potraktowany jako scalony obszar. Na tle dziejów Górnego Śląska, którego miasto stanowi integralną część, przedstawiono zarys jego dziejów. Potraktowano obszar i jego historię bez podziału na poszczególne wsie – dziś obręb i sołectwa miasta.

PRADZIEJE

Najstarsze dzieje obszaru wyznaczonego obecnymi granicami miasta Jastrzębie-Zdrój są bardzo słabo znane. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest znikome rozpoznanie archeologiczne tego terenu. Warto w tym miejscu wspomnieć, że pierwsze udokumentowane prace wykopaliskowe prowadzono już w 1878 r. w Moszczenicy, na tzw. Kopcu, w trakcie których R. Stöckel odkrył ślady drewnianych zabudowań. W 1930, 1931 i 1933 r. okolice Moszczenicy, Jastrzębia Górnego, Bzia, Cisówki oraz Szerokiej „zwiedzili” uczestnicy wycieczek archeologicznych Koła Prehistoryków Uniwersytetu Jagiellońskiego. Liczba osób biorących udział w poszukiwaniach malała jednak z roku na rok, prawdopodobnie z uwagi na skąpe rezultaty poszukiwań powierzchniowych (8, 4 i 2 osoby). W 1932 r. takie badania prowadzili: dr J. Żurowski i J. Fitzke. Kolejne poszukiwania prowadzono w 1937 r. We wspomnianych latach w Cisówce i Ruptawie natknięto się na mało reprezentatywne skupisko skorup naczyń oraz odłupki krzemienne ze środkowej epoki kamienia (mezolitu). O przeszłości pradziejowej miasta świadczą też odkrycia przypadkowe, tj. znalezione prawdopodobnie w Jastrzębiu: piękny naramiennik pochodzący z epoki brązu (okresu kultury łużyckiej) oraz monety rzymskie (m.in. z Moszczenicy). Warto zauważyć, że znacznie bogatszymi w zabytki archeologiczne są tu tereny pobliskich gmin, m. in. Godowa, Gorzyc, Zebrzydowice czy Karwiny. Możemy więc jedynie przypuszczać, że tereny dzisiejszego miasta były w okresie prehistorycznym penetrowane przez człowieka - z uwagi na bliskość Bramy Morawskiej. Być może istniały tu jakieś niewielkie osady lub wiodły tędy odnogi szlaków handlowych. Nie można jednak wykluczyć, że omawiany teren, porośnięty gęstymi lasami, stanowił - przynajmniej w pewnych okresach czasu - zupełną pustkę osadniczą, co wydaje się wielce prawdopodobne.

W końcu I oraz na początku II tysiąclecia naszej ery obszar dzisiejszego miasta (lub przynajmniej jego część) wchodził w skład terytorium plemiennego Gołęszyców, wspomnianego około 945 r. przez tzw. Geografa bawarskiego. Dysponowali oni pięcioma grodami, m. in. w pobliskiej Lubomi oraz w leżącej obecnie w Czechach Podoborze. U schyłku X w. teren wszedł w skład państwa piastowskiego.

PIERWSZE WZMIANKI, AKCJA KOLONIZACYJNA

Pierwsze pisemne wzmianki o wsiach wchodzących w skład dzisiejszego miasta są stosunkowo późne i odnoszą się dopiero do przełomu XIII i XIV w., czyli okresu w którym nasiliła się akcja kolonizacyjna. W 1293 r. ujawnia się w źródłach Bzie. W późniejszej o kilka lat, datowanej na około 1300-1305 r. *Księdze uposażeń biskupów wrocławskich (Liber fundationis episcopatus vratislvensis)*, zawierającej wykaz wsi obowiązanych do płacenia dziesięciny na rzecz biskupów wrocławskich po raz pierwszy obok osad już istniejących pojawiają się m. in.: Borynia, Boża Góra, Ruptawa i Ruptanka, Moszczenica i Szeroka oraz wymienione już Bzie. Wspomnianą Bożą Górę lub też wymienioną później w XV w. osadę, zwaną z niemiecka Hermannsdorf, część historyków identyfikuje z późniejszym i dzisiejszym Jastrzębiem. Boża Góra, zwana też w dokumencie Górą Oliwną była osadą dosyć znaczną, co potwierdza wysokość określonej w *Księdze...* daniny. Starą osadą jest też wspomniana Moszczenica, przez którą wiodły prawdopodobnie odnogi szlaków handlowych: z Krakowa na Racibórz oraz z Rybnika do Fryształu. Znajdował się tu, na tzw. Kopcu bliżej nie rozpoznany gródek (rycerski?) oraz kościół. Wielką wsią było wspomniane Bzie, liczące około 1305 r. 63 łany. W odniesieniu do niego początki zawierają wiele niewiadomych. Osadnictwo na omawianym terenie rozwinęło się stosunkowo późno, m. in. z uwagi na peryferyjne położenie wobec szlaków handlowych oraz z uwagi na słabą jakość gleb (wsie położone w żyznej dolinie Olzy i Odry, np. Gołkowice i Uchylsko, oraz w okolicach Rybnika i Wodzisławia występują w źródłach kilkadziesiąt lat wcześniej).

Można przypuszczać, że interesujące nas wsie powstały lub też zostały przeniesione na prawo niemieckie na fali wielkiej akcji kolonizacyjnej, która na terenie księstwa opolskiego (kasztelani raciborskiej i cieszyńskiej, a później wyodrębnionego księstwa raciborskiego i cieszyńskiego) miała miejsce w II połowie XIII w., po tragicznym w skutkach najazdzie tatarskim w 1241 r. Powstało w tym okresie wiele nowych osad. Około 1300 r. pojawiają się też po raz pierwszy w źródłach liczne pobliskie wsie, graniczące dziś z terenami miasta, m. in.:

Mszana i Świerklany – powstałe zapewne w II połowie lub w końcu XIII w. Na rozległych terenach obecnego miasta funkcjonowało w tym okresie (XIV w.) kilka jednostek osadniczych: Borynia, Boża Góra, Ruptawa, Ruptanka, Bzie, Moszczenica i Szeroka. Nie stanowiły one żadnej funkcjonalnej całości. Różna była przynależność archidiecezjalna i parafialna wymienionych osad. W okresie średniowiecza istniały tu parafie: Bzie, Jastrzębie, Moszczenica, Ruptawa i Szeroka, które przynależały do archidiecezji żorskiej a później do wodzisławskiego (od XVI w.). Ostatnia z wymienionych parafii (Szeroka) mogła sięgać swymi początkami przełomu XIII i XIV w. Z kolei równie stara parafia w Bziu obejmowała początkowo prawdopodobnie 5 lub 6 miejscowości: Bożą Górę, Bzie, być może Golasowice, Pawłowice, Ruptawę i Ruptankę. Moszczenica należała początkowo do parafii godowskiej, choć nie można wykluczyć także tezy, że podlegała Bziu; potem była też filią parafii ruptawskiej. Na obrzeżach dzisiejszego miasta leżała siedziba parafii Krzyżowice, która obejmowała swym zasięgiem sąsiednią Borynię.

WŁASNOŚĆ RYCERSKA

Początkowo cała ziemia należała do księcia (tzw. regale ziemi). Droga książęcych nadań zmieniała się stan prawny interesującego nas obszaru. Istniały 3 rodzaje własności: książęca, kościelna (np. Jastrzębie) i rycerska. W stanie posiadania rycerskiego następowały ciągłe zmiany. Na omawianym obszarze przevažali rycerze jedno - lub dwuwioskowi. Zdarzało się, że na jednej wsi siedziało kilku właścicieli. Właścicielami Boryni byli: Stefan Raszyce (XIV w.), Mikołaj z Boryni, Jan Raszyce, Piotr z Boryni, Piotr i Wawrzyniec Boryńscy. W 1478 r. na jednym z działów pojawiła się też rodzina Skrzyszowskich. W XVI i XVII w. dział w podzielonej wiosce przechodził z rąk do rąk. Pojawiają się Frągsteinowie, Semoradcy, Holly, Kotulinscy i inni. W 1593 r. było tu 5 właścicieli. Kolejni właściciele wystawili w wiosce dwa zamki: w Boryni Górnej i Dolnej. Ich późniejsze budowle – pałac z XVIII w. i dwór z XIX w. - przetrwały do dziś. Z kolei właścicielami Bzia byli m. in.: Mikunde von Jaykowicz, potem od

około 1467 r. - przez dwa i pół wieku Rostkowie. Podobnie jak i Borynia wieś ulegała działom. W 1683 r. władali nimi: Rudzki, Rusetka i Mohr. Od I połowy XVIII w. części wsi należące do poszczególnych właścicieli określano odrębnymi nazwami. Na Bziu Zameckim siedzieli Skrzeńscy; na Górnym - Wysocki, Hoff, Gusnar, Reitzenstein; a na Dolnym m. in. Szeligowscy i Rostkowie. Kolejni właściciele Bzia zbudowali tu siedziby aż w 4 miejscach, m. in. duży murowany dwór w Bziu Zameckim (w stylu późnorenansowym, wielokrotnie przebudowywany) oraz dworek w Bziu Górnym. Z samym Jastrzębiem, czyli „jądrem” dzisiejszego miasta wiąże się legenda, zamieszczona przez Karola Miarke w zbiorze *Husyci na Górnym Śląsku* - o Czarnym Rycerzu zwanym Jastrzębiem, który posiadał zamek w Jastrzębiu i napadał na tabor kupiecki. Legendarny rycerz istniał prawdopodobnie w rzeczywistości a na terenie Górnego Śląska był jedynym z wielu rycerzy - rabusi. Napadał swe ofiary zniemacka, niczym jastrząb, stąd też zwano go Czarnym Jastrzębiem. U schyłku XV w. na Jastrzębiu pojawiają się Rostkowie z Bzia oraz Skrzyszowscy. Już wtedy Jastrzębie dzieliło się na Górne i Dolne. Wtedy też pojawiła się nazwa Jastrzębie, w miejscie niemieckiej Hermannsdorf. W XVI-XVIII w. właścicielami wioski, a często tylko jej części (Górnego, Dolnego lub Średniego) byli m. in.: Gołkowscy, Fragsteinowie, Szczawnicy, Laschowscy, Strachwitzowie, Stengelowie. Właściciele postawili m. in. dwa zamki (dwory) w Jastrzębiu Górnym i Dolnym, które rozebrano w latach 70. XX w. Do dominium należały też: tzw. Pochwacie, na którym siedzieli zubożali rycerze, Guznarowie; Wyżni Dwór – folwark powstały na przełomie XVII i XVIII w. oraz Centnerowiec, istniejący już około 1700 r., który wziął swą nazwę od jednego z właścicieli, pana von Cententhal. Z kolei właścicielami Ruptawy byli m. in. Rostkowie (XVI-XVII w.), Skrzeńscy, Rudzcy, Laschowscy, Tschammerowie, Reinbabenowie. Wioska, podobnie jak i sąsiednie była podzielona między różnych właścicieli. Stan taki istniał do przełomu XVIII i XIX w. W Ruptawie Górnej istniały wtedy dwa folwarki (Wielki i Mały Dwór), w Dolnej jeden folwark. Ruptawskie zamki uległy zagładzie w I połowie XX w. (tzw. Libowiec- stary zamek), oraz w latach 50-tych. (tzw. nowy zamek w Ruptawie Górnej).

Od okresu średniowiecza wymienieni rycerze byli lennikami odpowiednio: książąt raciborskich, potem także cieszyńskich, panów stanowych na Pszczynie lub Wodzisławiu. Wspomniane miasteczka łączył trakt przebiegający m.in. przez Mszanę, Jastrzębie i Bzie. Część z wymienionych osad stanowiła własność alodialną (rycerską), część należała do majątków kameralnych - pszczyńskiego lub wodzisławskiego (czasem tylko okresowo).

NA POGRANICZU KSIĘSTW I PAŃSTW STANOWYCH

Ciągłym przekształcaniom (zjednoczeniom lub podziałom) ulegały również same księstwa. Obszar dzisiejszego Jastrzębia-Zdroju wchodził w skład księstwa opolskiego, a potem raciborskiego. Gdy w 1281 r. na zrębach dawnej kasztelanii wyodrębniło się także księstwo cieszyńskie obszar obecnego miasta znalazł się na politycznym pograniczu księstw (granica przebiegała w pobliżu Cisówki). W 1480 r. ziemia pszczyńska wraz z częścią obecnego miasta znalazła się w rękach Kazimierza, księcia cieszyńskiego.

Od XV w. następował proces rozkładu samych księstw. Powstawały wielkie majątki rodowe (ziemskie) o charakterze latyfundiów, tj. państwa stanowe, wolne mniejsze państwa stanowe itd. Właściciele wolnych państw stanowych posiadali na terenie swych majątków, stanowiących ich alodialną własność, pełnię władzy zwierzchniej, a obszar ich państwa wyłączony był z terytorium księstwa. W ten oto sposób powstało w 1517 r. pszczyńskie państwo stanowe, podniesione w XIX w. do rangi księstwa, w skład którego wchodziły Borynia i Szeroka. Właścicielami państwa była rodzina Turzonów, potem Promnitzów. Borynia i Szeroka były co prawda wsiami rycerskimi, jednak ich właściciele byli lennikami panów Pszczyny.

Na przełomie XV i XVI w. na zrębach dawnego dożywocia księżnej Konstancji wyodrębniło się wodzisławskie wolne mniejsze państwo stanowe, stanowiące specyficzną formę własności feudalnej. W jego skład wchodziły w róż-

nych okresach czasu: Cisówka, Jastrzębie, Moszczenica, Ruptawa i Szotkowice. Tym samym przez obszar dzisiejszego miasta przebiegała granica pomiędzy księstwem raciborskim (potem mniejszym państwem stanowym Wodzisław) a księstwem cieszyńskim - państwem pszczyńskim. Przebiegała tu także granica „kulturowa” pomiędzy tzw. ziemią raciborską (potem wyodrębnioną tzw. ziemią rybnicko - wodzisławską) a pszczyńską. Silnie oddziaływała na tutejszą kulturę także bliskość Śląska Cieszyńskiego (z tzw. Zaolziem). Ta zaszczość odcisnęła swoje piętno w miejscowej kulturze. Przez stulecia na terenie obecnego miasta krzyżowały się wpływy polskie, niemieckie, czeskie a nawet morawskie. Świadczą o tym nazwiska tutejszej szlachty, jej koligacje rodzinne, inskrypcje umieszczone na wyposażeniu kościoła w Ruptawie (sporządzone w języku czeskim i morawskim w XVI i XVII w.) a także stare polskie i niemieckie nazwy miejscowości. Jako przykłady wystarczy tu podać: Bzie – Goldmannsdorf, Jastrzębie – Hermansdorf i Szeroka – Timendorf. Ziemia nie była też jednolita pod względem wyznaniowym. Oprócz katolików zamieszkiwało ją wielu ewangelików, posiadających dwie niewielkie parafie w Ruptawie i Warszawicach, do których w 1918 r. należało około 1 500 wiernych.

ROZWÓJ OSADNICTWA

Na terenie dzisiejszego miasta Jastrzębie Zdrój istniało w przeszłości wiele mniejszych i większych jednostek osadniczych: wsi, kolonii, przysiółków, dworów i młynów. Oprócz wsi lokowanych w okresie wielkiej akcji kolonizacyjnej, w późniejszym czasie pojawiły się kolejne osady, dwory, młyny i przysiółki, np. w 1413 r. - Cisówka, której mieszkańcy uiszczali dziesięcinę do Ruptawy. Na fali akcji osadniczej w okresie tzw. kolonizacji fryderycjańskiej powstały m. in.: Ruptawiec, Sophiental i Johanendorf. Ruptawiec, z 7 miejscami osadniczymi, został założony przez ewangelika, Jerzego von Gottschalkowskiego około 1780 r. Z kolei wspomniana Zofiówka powstała w 1774 r. a w 1783 r. Kolonia Jana.

Poszczególne wioski nie posiadały precyzyjnych i uporządkowanych układów przestrzennych, i tak np.: Borynia dzieliła się na Górną, Średnią i Dolną; Bzie – na Zameckie, Górne, Średnie i Dolne; Jastrzębie - na Górne i Dolne, potem także Średnie, Centnerowiec oraz Pochwacie; Ruptawa - na Górną i Dolną. Wsie lokacyjne posiadały zwykle charakter położonych wzdłuż cieków wodnych regularnych ulicówek, jednak krajobraz dopełniały samotne przysiółki, kolonie oraz rozproszone, położone na wzgórzach pojedyncze domostwa i zabudowania. Analiza XVIII i XIX w. źródeł kartograficznych potwierdza, że osadnictwo rozwijało się (i koncentrowało) w dolinach niewielkich cieków wodnych (Jastrzębianki, Pszczynki, Szotkówki) lub w ich sąsiedztwie. Na terenie poszczególnych wsi większymi obiektami, po części murowanymi były wspomniane zamki (dwory) oraz zabudowania folwarków. Na ich tle wyróżniał się klasycystyczny, XVIII w. pałac w Boryni oraz XVII w. (?) dwór w Bziu Zameckim. Wzdłuż cieków wodnych, m. in. w Boryni, Szerokiej, Jastrzębiu, Bziu, Moszczenicy i Ruptawie funkcjonowały jeszcze w pierwszej połowie XIX w. liczne, choć niewielkie stawy. Dzięki spiętrzeniu wód mogły działać przy nich również liczne młyny wodne.

Oprócz obiektów gospodarczych ważniejszymi zabudowaniami, a zarazem dominantami przestrzennymi były drewniane i murowane kościoły. Średniowieczną, zapewne XIV w. proveniencję posiadały drewniane świątynie w: Bziu, Jastrzębiu, Krzyżowicach, Moszczenicy, Ruptawie i Szerokiej, mimo, że istnienie części z nich zostało potwierdzone dopiero w późniejszym okresie. Drewniane świątynie stawiane w miejscu zniszczonych zrębem czasu wcześniejszych istniały najdłużej w: Ruptawie (przeniesiono ją w 1972 r. do Kaczyc), Moszczenicy (spłonęła w 1938 r.) i Bziu Zameckim (spłonęła w 1942 r.). Warto wspomnieć, że w zbiorach Muzeum Archidiecejalnego w Katowicach zachowały się niezwykle cenne rzeźby w drewnie (polichromowane i złoczone), pochodzące z jastrzębskich kościołów: dwunastu Apostołów (z Ruptawy, k. XV w.), Pieta (z Ruptawy, ok. 1430), Matka Boża z Dzieciątkiem i świętymi Piotrem i Pawłem (z Bzia Zameckiego, ok. 1500 r.), Matka Boża z dzieciątkiem